

ZDZIEJÓW KARTOGRAFII

Tom XXIV – 2022 | INSTYTUT HISTORII NAUKI POLSKIEJ AKADEMII NAUK

MAPA A TEKST

Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk
Zespół Historii Kartografii

ZDZIEJÓW KARTOGRAFII

Tom XXIV – 2022

MAPA A TEKST

FROM THE HISTORY OF CARTOGRAPHY

Volume XXIV – 2022

MAP AND TEXT

Komitet redakcyjny

Beata Konopska (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie)

Dorota Kozłowska (Instytut Historii Nauki PAN)

Radosław Skrycki (Uniwersytet Szczeciński)

Redaktor naukowy

Karol Łopatecki

Recenzenci

dr hab. Piotr Guzowski, prof. UwB; prof. dr hab. Jakub Niedźwiedz

Opracowanie redakcyjne i korekta

Jerzy Ostrowski, Bożena Ogorzelska

Indeks geograficzny i osobowy

Karol Łopatecki

Skład i łamanie

Janusz Świnarski

Wydawnictwa IHN PAN

Nowy Świat 72, 00-330 Warszawa

e-mail: ihn@ihnpa.n.waw.pl

© by: IHN PAN & Authors

ISSN: 0138-0850

ISBN: 978-83-960759-9-4

Warszawa 2022

Dofinansowywano ze środków budżetu państwa w ramach programu

DOSKONAŁA NAUKA – Wsparcie monografii naukowych

Nazwa zadania: Z Dziejów Kartografii

Dofinansowanie: 19 700 zł

Całkowita wartość 22 200 zł

SPIS TREŚCI

Karol Łopatecki	
Od redaktora naukowego	9
Michał Mauks	
Mapa Agryppy, <i>Res gestae Divi Augusti</i> i kontrola nad rzymskim <i>orbis terrarum</i>	13
Bogdan Burliga	
Google Maps na blisko 1500 lat przed Google Maps: zwięzła legenda do mozaikowej mapy z Madaby	25
Piotr Tafiłowski	
Fabularyzacja przestrzeni: osmański podbój Egiptu (1517) w narracji Ludwika Tuberona de Crieva	47
Dariusz Chemperek	
Strumienie, drzewa, nimfy... – Jan Kochanowski w Zamchu. <i>Dryas zamechska</i> i <i>Pan Zamchanus</i> w świetle geografii historycznej i kartografii krytycznej	57
Lucyna Szaniawska	
Objaśnienia na mapach drukowanych w XVI i XVII wieku, uczelniające ich treść	81
Aliaksei Adamovich	
O doprecyzowaniu datowania „Radziwiłłowskiej” mapy Wielkiego Księstwa Litewskiego z roku 1613	149
Jerzy Czajewski	
Kartografia wojny smoleńskiej (1632–1634) w obrazach i słowach	175
Dorota Jutrzenka-Supryn, Jolanta Czuczko	
Szukając liter, szukając słów. Możliwości wykorzystania technik analitycznych i procesów konserwatorskich w uczelnianym tekście w zabytkach kartograficznych na przykładzie mapy Hindenberga IXNOOPΘGPAΘIA PLENIACA	231

Anna Pastorek	
Bitwa morska pod Downs w 1639 roku – mapa, tekst, ryciny	265
Karolina Kwaśna	
Opowieści z pogranicza. O ukrytej geografii <i>Mapy Nowej Anglii</i> Johna Fostera	281
Radosław Skrycki	
Mapa jako książka. O ramie wydawniczej, dedykacjach i nietypowym przypadku Eilharda Lubinusa	305
Robert Milewczyk	
Jana Andrzeja Morsztyna poetka mapa trunków europejskich	321
Rostysław Sossa	
Polityczne i administracyjne granice ziem ukraińskich w pracach Guillaume'a Beauplana	341
Karol Łopatecki, Wojciech Krawczuk	
Szwedzki plan oblężenia Krakowa z 1655 roku jako przykład wykorzystania prac kartograficznych w komunikacji epistolarnej	357
Tomasz Tarasiuk	
Z miarką przez Pomorze: kataster szwedzki, czyli najdawniejsze mapy katastralne Pomorza	383
Bogusław Dybaś	
Problematyka fortyfikacyjna w opisach do wojskowej mapy Galicji, tzw. Mapy Miegi (1779–1783)	395
Katarzyna Lisiecka	
Romantyczna wizja granic Polski. Mapa Pomorza (i Nowej Marchii) Jędrzeja Słowaczynskiego	433
Dorota Siwicka	
Wierna mapa. Podróż Konstantego Tyszkiewicza po rzece Wilii	449
Tomasz Olenderek	
Mapy leśne z obszaru guberni lubelskiej	469
Bogdan Wołak	
Chorografia <i>Geografii polskiej Warmii</i> Walentego Barczewskiego w ujęciu jakościowym i ilościowym	489

<i>Lucyna Szaniawska</i>	
Objaśnienia na mapach tematycznych na przykładzie map wojennych, między innymi 12 Kompanii Geograficznej	509
<i>Kamił Nieścioruk</i>	
Na początku było słowo. A potem mapa. O stosunku historii kartografii do map tolkienowskiego Śródziemia	549
<i>Leszek Opyrchal</i>	
Mapa jako bohater filmu <i>Złoto MacKenny</i>	561
<i>Ewa Krzyżanowska-Walaszczyk</i>	
Mapa Isaaka Tiriona a <i>Księgi Jakubowe</i> Olgi Tokarczuk	575
<i>Beata Konopska</i>	
Teksty w pracy nad dawną mapą. Refleksje warsztatowe	595
Indeks geograficzny	611
Indeks osobowy	637

CONTENTS

<i>Karol Lopatecki</i>	
From the scientific editor	11
<i>Michał Mauks</i>	
Agrippa's map, <i>Res gestae Divi Augusti</i> and control of the Roman <i>orbis terrarum</i>	13
<i>Bogdan Burliga</i>	
Google Maps nearly 1,500 years before Google Maps: brief legenda to the Madaba Mosaic Map	25
<i>Piotr Tańfilowski</i>	
Fictionalization of Space: Ottoman Conquest of Egypt (1517) in the narrative by Louis Tuberon	47
<i>Dariusz Chemperek</i>	
Jan Kochanowski in Zamch (?). <i>Dryas zamechska</i> and <i>Pan Zamchanus</i> in the light of historical geography and critical cartography	57
<i>Lucyna Szaniawska</i>	
Explanations on maps printed in the 16th and 17th centuries, clarifying their content	81
<i>Aliaksei Adamovitch</i>	
On the clarification of the dating of the Radziwill map of the Grand Duchy of Lithuania from 1613	149
<i>Jerzy Czajewski</i>	
Cartography of the Smolensk War (1632–1634) in images and words	175
<i>Dorota Jutrzenka-Supryn, Jolanta Czuczko</i>	
In search of letters, in search of words. Possibilities for applying analytical techniques and conservation processes in improving the legibility of texts in cartographic objects on the example of an Hindenberg map IXNOOPÖGPAΘIA PLESNIACA	231

<i>Anna Pastorek</i>	
The naval Battle of the Downs in 1639 – map, text, engravings	265
<i>Karolina Kwaśna</i>	
Tales from the Borderland. Hidden Geographies in John Foster's <i>A Map of New England</i>	281
<i>Radosław Skrycki</i>	
The map as a book. On the publishing frame, dedications and the unusual case of Eilhard Lubinus	305
<i>Robert Mileńczyk</i>	
Jan Andrzej Morsztyn's poetic map of European alcoholic beverages	321
<i>Rostysław Sossa</i>	
Political borders and administrative boundaries of Ukrainian lands in the works of G. Beauplan	341
<i>Karol Lopatecki, Wojciech Krawczuk</i>	
The Swedish plan of the siege of Krakow from 1655 as an example of cartographic works used in epistolary communication	357
<i>Tomasz Tarasiuk</i>	
Measuring Pomerania: Swedish cadastre, the oldest cadastral maps of Pomerania	383
<i>Bogusław Dybaś</i>	
Fortification issues in descriptions to the military map of Galicia, known as the Mieć Map (1779–1783)	395
<i>Katarzyna Listiecka</i>	
A romantic vision of Poland's borders. Map of Pomerania (and New March) by Jędrzej Słowacyński	433
<i>Dorota Siwicka</i>	
Faithful map. Konstanty Tyszkiewicz's journey on the Neris River	449
<i>Tomasz Olenderek</i>	
Forest maps of the Lublin governorate area	469
<i>Bogdan Wolak</i>	
Chorography of Walenty Barczewski's "Geography of Polish Warmia" in qualitative and quantitative terms	489

<i>Lucyna Szaniawska</i>	
Explanations on thematic maps on an example war maps, including the 12th Geographical Company	509
<i>Kamił Nieścioruk</i>	
In the beginning was the word. Then came a map. On relations of history of cartography and Tolkien's Middle-earth	549
<i>Leszek Opyrchal</i>	
The map as a protagonist in the movie <i>Mackenna's Gold</i>	561
<i>Ewa Krzyżanowska-Walaszczyk</i>	
Isaak Tirion's map vs. <i>The Books of Jacob</i> by Olga Tokarczuk	575
<i>Beata Konopska</i>	
Text at work on the old map. The workshop reflections	595
Geographical index	611
Personal index	637

Od redaktora naukowego

„Mapa a tekst” to tytuł 24 tomu „Z Dziejów Kartografii”¹. Wyrażenie to trafnie odzwierciedla tematykę badawczą niniejszej książki, która dotyczy związków kartografii z literaturą i innymi tekstami kultury. Przedmiotem rozważań są cztery główne zagadnienia:

- 1) literatura jako źródło oraz inspiracja przy powstaniu mapy, co w szczególności dotyczy chorografii, itinerariów, kompendiów wiedzy o państwach, dzieł historycznych;
- 2) jak współdziałają ze sobą mapa z tekstem literackim; *Descriptio* – po łacinie oznacza zarówno opis literacki, jak i mapę; często też obie formy występują razem, przy czym mogą być one wydawane wspólnie (np. opis Polski w *Theatrum* Orteliusa) lub później (np. plan Warszawy dodany do *Lalki* Prusa);
- 3) tworzenie terytorium tekstu literackiego lub dzieła wizualnego przez mapę; utwory prozatorskie, poetyckie, a nawet filmowe często są zainspirowane mapą lub bezpośrednio od niej zależne (np. *Władca pierścieni* Tolkiena);
- 4) tekst towarzyszący mapie i będący integralną częścią treści i kompozycji – co dotyczy komentarzy, dedykacji, opisów, legend itd.; tu również mieszczą się badania nad toponimami występującymi na mapach.

Główny akcent badań widoczny w książce dotyczy aspektu czwartego². Tym niemniej każdy z pozostałych problemów został zasygnalizowany i sądzę, że może być rozwijany w kolejnych pracach analitycznych, a poczynione ustalenia mogą być wykorzystywane w tworzonych syntezach dotyczących nie tylko historii kartografii. W konsekwencji otrzymujemy książkę składającą się z 25 artykułów, które obejmują wszystkie epoki historyczne, łącznie – co rzadkie – ze starożytnością i średniowieczem. W mojej ocenie wszystkie artykuły – choć w zróżnicowany sposób – mieszczą się w zakreslonych wyżej ramach tematycznych. Dlatego podjąłem decyzję o niedzieleniu prac na bloki problemowe. Przyjęty został klasyczny podział chronologiczny, dzięki czemu w książce występują obok siebie różne spojrzenia oraz stosowane metody badawcze.

Jestem przekonany, że zróżnicowany zakres chronologiczny i problemowy gwarantuje każdemu miłośnikowi dawnej kartografii znalezienie w tej pracy tematów zgodnych z jego zainteresowaniami. W tym miejscu chciałbym tylko zasygnalizować, że autorzy niniejszego tomu stanęli przed nieistniejącymi

¹ Spisy wszystkich tomów tej serii wydawniczej są dostępne na stronie <http://www.maphist.waw.pl/publikacje/>. Tomy, które ukazały się od 2011 roku, zawierają pełną wersję cyfrową z podziałem na poszczególne artykuły.

² Szerzej o tym pisze Beata Konopska w zamykającym tom artykule pt. *Tekst w pracy nad dawną mapą. Refleksje warsztatowe*.

wcześniej wyzwaniami, gdyż przygotowanie artykułów zbiegło się w czasie z okresem *pandemii*, ostatnia zaś faza prac nad książką toczyła się w ponurym cieniu agresji zbrojnej Federacji Rosyjskiej na Ukrainę.

Warto podkreślić, że analogiczny temat przewodni miała konferencja zorganizowana w Supraślu w 2020 r., której mottem było: *Mapa a tekst. Związki kartografii z literaturą i innymi tekstami kultury*. Spotkanie odbyło się w dniach 16–18 września jako XXXIII Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii³. Dzięki problematyce badawczej, która znajdowała się na pograniczu różnych dyscyplin naukowych, w konferencji miały szansę uczestniczyć osoby z różnorodnych środowisk, co owocowało wymianą poglądów i dyfuzją najnowszych ustaleń naukowych. Geografowie i historycy kartografii prowadzili dyskurs z filologami i historykami, którzy w swoich badaniach doceniają rolę dawnych map i planów, wykorzystując je jako przydatny typ źródła historycznego⁴. Wydaje się, że te różne wrażliwości badawcze dobrze są widoczne również w niniejszym tomie.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że niemal połowa autorów to debiutanci na łamach serii wydawniczej „Z Dziejów Kartografii”. Moim zdaniem to dobry prognostyk na przyszłość i jednocześnie szansa na rozszerzenie i integrację środowiska naukowego, a także możliwość tworzenia większych zespołów badawczych. Publikacja nie ukazałaby się w takiej formie, gdyby nie dofinansowanie udzielone przez Ministra Edukacji i Nauki w ramach programu „Doskonała nauka” pt. *Z Dziejów Kartografii* (numer umowy DNM/SP/511965/2021). Nieodzowna była również pomoc udzielona przez Wojciecha Walczaka.

Last but not least chciałbym złożyć serdeczne podziękowania wszystkim autorom za trud włożony w przygotowanie tekstów do niniejszego tomu. Zdaję sobie sprawę, że w obecnej sytuacji praca naukowa jest znacznie trudniejsza niż w normalnych czasach sprzed 2019 roku. Miejmy nadzieję, że niebawem wrócimy na zwykłe tory prowadzonych badań – czego sobie, autorom i czytelnikom tego tomu życzę.

Karol Łopatecki

³ Była to kolejna konferencja firmowana przez Zespół Historii Kartografii działający przy Instytucie Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk. Współorganizatorami przedsięwzięcia były Wydział Historii i Stosunków Międzynarodowych UwB oraz Wydział Polonistyki UJ. Tradycja i ciągłość konferencji została doceniona przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, które ten projekt dofinansowało z programu „Doskonała Nauka”. Relacje fotograficzną można obejrzeć na stronie: [www.pl/archiwum/2011-2020/xxxiii-okhk-suprasl-2020/](http://www.maphist.waw.pl/archiwum/2011-2020/xxxiii-okhk-suprasl-2020/); powstały również następujące sprawozdania: J. Ostrowski, *XXXIII Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii w Supraślu*, „Polish Cartographical Review. Suplement w języku polskim”, t. 5, 2020, nr 2, s. 185–188; tegoż, *XXXIII Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii, Supraśl, 16–18 września 2020*, „Studia Geohistorica”, nr 9, 2021, s. 235–239; A. Kuklińska, *Mapa a tekst*, „E-BUW”, <http://buwlog.uw.edu.pl/mapa-a-tekst>.

⁴ Konferencję poprzedziło opublikowanie 41 streszczeń referatów. *Mapa a tekst. Związki kartografii z literaturą i innymi tekstami kultury. Streszczenia referatów*, red. K. Łopatecki, J. Niedźwiedź, B. Konopska, J. Ostrowski, Supraśl 2020. Zob. www.academia.edu/44910049/XXXIII_Ogólnopolska_Konferencja_Historyków_Kartografii_mapa_a_tekst_związki_kartografii_z_literaturą_i_innymi_tekstami_kultury_Supraśl_16_18_września_2020_r_streszczenia_referatów.

From the Science Editor

“*Mapa a tekst*” (*Map and Text*) is the title of the 24th volume of “Z Dziejów Kartografii” (*From the History of Cartography*)¹. This phrase aptly reflects the re-

search topic of this book, which concerns the relationship between cartography and literature as well as other texts of culture. Four main issues are addressed:

1) Literature as a source and inspiration for the creation of a map, which refers in particular to chorography, itineraries, compendia of knowledge about countries and historical works.

2) How the map interacts with the literary text. *Descriptio* – in Latin means both literary description and map; and often the two forms occur together. They can be published together (e.g. a description of Poland in *Theatrum* by Ortelius) or later (e.g. a plan of Warsaw added to *Lalka* by Bolesław Prus).

3) Creating a territory for a literary text or visual work through a map. Works of prose, poetry, and even film are often inspired by or directly dependent on the map (e.g. *Lord of the Rings* by Tolkien).

4) Text accompanying the map and being an integral part of the content and composition; this concerns commentaries, dedications, descriptions, legends, etc. This is also where the research into toponyms appearing on maps fits in.

The main emphasis of the research that can be seen in the book is on aspect four². Nonetheless, all of the remaining issues have been mentioned, and I believe that they can be developed in subsequent analytical works; the findings can be used in the syntheses that are created in respect of not just the history of cartography. The result is a book of 25 articles that cover all historical eras, including, which is quite rare, antiquity and the Middle Ages. In my opinion, all the articles – although in different ways – fall within the thematic framework outlined above. Therefore, I have made the decision not to divide the work into theme blocks. A classical chronological division has been adopted so that different points of view and research methods are present side by side in the book.

I am confident that the diverse chronological range of themes guarantees that every cartography enthusiast will find in this work topics that are in line with their interests. At this point, I would like to indicate that the authors of this volume faced challenges that had not existed before, as their work on the articles coincided with the pandemic, and the final phase of the work on the book took place in the grim shadow of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine.

¹ The list of all volumes in this publishing series is available at <http://www.maphist.waw.pl/publikacje/>. Volumes that have been published since 2011 include a full digital version broken down by chapters.

² Beata Konopska elaborates on this more extensively in the article *Tekst w pracy nad dawną mapą. Refleksje warsztatowe* (*Text at work on an old map. Workshop reflections*) that closes the volume.

It should be noted that the theme of the conference organized in Supraśl in 2020 was analogous to that of the book. The motto of the conference was: *Map and text. The relationship between cartography and literature as well as other texts of culture*. The meeting was held on 16–18 September as the 33rd National Conference of Cartographic Historians³. Thanks to the research problems on the borderline of various scientific disciplines, the conference could be attended by people from various backgrounds, which resulted in the exchange of views and diffusion of the latest scientific findings. Geographers and historians of cartography engaged in discourse with linguists and historians who appreciate the role of ancient maps and plans in their research, using them as inspirations and a useful type of historical source⁴. It seems that these different research sensibilities are also well evident in the present volume.

It should be stressed that almost half of the authors are new to the “Z Dziejów Kartografii” (*From the History of Cartography*) series. In my view, this bodes well for the future and, at the same time, is an opportunity to expand and integrate the scientific community, as well as to create larger research teams. The publication would not have appeared in this form had it not been for the funding provided by the Minister of Education and Science under the “Excellent Science” programme entitled *Z Dziejów Kartografii (From the History of Cartography)* (agreement DNM/SP/511965/2021).

Last but not least, I would like to express my sincere gratitude to all the authors for their efforts in preparing the texts for this volume. I am fully aware that in the current circumstances, academic work is much more difficult than before 2019. Hopefully, the situation will soon return to normal, and we will be able to conduct research as usual – something that I wish for myself, the authors, and the readers of this volume.

Karol Łopatecki

³ It was yet another conference organized by the Research Team of the History of Cartography affiliated to the Institute for the History of Science at the Polish Academy of Sciences (PAS) in Warsaw. The event was co-organized by the Faculty of History and International Relations of the University of Białystok and the Faculty of Polish Studies of the Jagiellonian University. The tradition and continuity of the conference has been recognized by the Ministry of Science and Higher Education, which has funded this project through the “Excellent Science” programme. A photo report is available at: www.maphist.waw.pl/archiwum/2011-2020/xxxiii-okhk-suprasl-2020/; the following reports were also produced: J. Ostrowski, *33rd National Conference of Cartographic Historians in Supraśl*, “Polish Cartographical Review. A supplement in Polish”, vol. 5, 2020, no. 2, pp. 185–188; *ibid.*, *33rd National Conference of Cartographic Historians in Supraśl, Supraśl 16–18 September 2020*, “Studia Geohistorica” no. 9, 2021, pp. 235–239; A. Kuklińska, *Map and text*, “E-BUW”, <http://buwlog.uw.edu.pl/mapa-a-tekst>.

⁴ The conference was preceded by the publication of 41 abstracts of papers. *Map and text. The relationship between cartography and literature as well as other texts of culture. Abstracts of papers*, ed. K. Łopatecki, J. Niedźwiedź, B. Konopska, J. Ostrowski, Supraśl 2020. See www.academia.edu/44910049/XXXIII_Ogólnopolska_Konferencja_Historyków_Kartografii_mapa_a_tekst_związki_kartografii_z_literaturą_i_innymi_tekstami_kultury_Supraśl_16_18_września_2020_r_streszczenia_referatów.